

Kádár Kata: Nadas Péter, 1986.

Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény. © HUNGART

Markója Csilla

NÁDAS PÉTER SZÜLETÉSNAPJÁRA

„Csakhogy mindenkinek jól esik, ha (akár mint embert, akár mint író) szeretik, s ennek, akár a születésnapján is tanúbizonyosságát adják.”

Nádas Péter, 1971

Mit ad Isten, úgy jött ki a lépés, hogy az *Enigma*-számok két évtizede tartó sorában a Nádas Pétert hetvenedik születésnapján köszöntő éppen a hetvenedik lett. Mire ennek elkezdtem örülni, a beérkező anyag átcsapott a tervezett szám határain és átléptünk a hetvenegyedikbe. Nincs lezárva semmi. Ennek reményében nyújtjuk át a két kötetnyi – mára és holnapra való – ajándékot az Ünnepeletnek.

Az ünneplés nem indult könnyen. Még márciusban, amikor összeállítottam a hozzávetőleges szerzőlistát, megkerestem, hogy megszerezsem tőle az első tervbe vett szerző, Joachim Sartorius elérhetőségét. Hogy az ok titok maradjon, minden kommentár nélkül egyszerűen elkértem a címet. Nádas Péter megörülni látszott. Csodás, hogy fel szeretném venni Sartoriussal a kapcsolatot, de Németországban (nem civilizált világot mondott!) az a szokás, hogy előbb megkérdezik az illetőtől, hozzájárul-e. Tehát mit mondjon, mi az alkalom.

Világossá vált, hogy más útra lesz szükség. Egy áprilisi napon felkerekedtünk Barki Gergely művészettörténész kollégám autójával, s magunkkal vittük Felicides Ildikó fényképészt, Nádas Péter analóg fotográfiáinak gondozóját, aki Budapest talán legjobb hagyományos fotólaborjában nagyítja a kiállításokra Nádas műveit. Mert, bár erről idehaza kevesen tudnak, vannak ilyen kiállítások. Most például, párhuzamosan a Petőfi Irodalmi Múzeum kamaratárlatával, egy egész múzeumot betöltő a svájci Zugban, mely az *In der Dunkelkammer des Schreibens - Übergänge zwischen Text, Bild und Denken* címet viseli. Az írás sötétkamrájában. Átjárók, azaz átmenetek szöveg, kép és gondolkodás között. Ennek jegyében készült ez a kétkötetes *Enigma* is, melyben a barátok, tisztelők és útitársak írásaikkal és fényképeikkel köszöntik az írókat és a fényképészt, az embert a mindenkit érintő látomásaival. Amiket a saját labirintusából, a Minotauros sötétkamrájából hívott elő a számunkra.

A gomboszegi út időpontjának meghatározásához fel kellett jegyezzem egy naptárba Nádas körútjának állomásait. Berlin, Hamburg, Stuttgart, Heidelberg, Frankfurt, Párizs, Lipcse (a könyvvásár), Nürnberg, München, Zug, Zürich, Oslo, Offenburg. Amerikába ekkor nem jutott el, megfájdult a lába. Nem csoda. Ezek

Nádas Péter egy egy fehérgyarmati ház bontásánál 1970 júniusában. Végh Antal szervezésében a nagy tiszai árvíz után 12 fiatal író vett részt a helyreállítási munkákban. Simonffy András felvétele. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádas-gyűjtemény.

csupán azok a városok, melyek felmerültek a médiában a *Párhuzamos történetek* angol, német, francia és skandináv kiadásai kapcsán. Egyszer megszakította a többhónapos körutat és hazajött egy kis időre pihenni Gombosszegre. Emiatt lekéstük a vadkörtefa virágzását. Mire újra elutazott, s mi a lebukás veszélye nélkül elindulhattunk, már alig volt rajta szirom, s épp aznap a nap sem sütött. Fényképezés esetén igazi katasztrófa. Moccanatlan szürke felhőtömeg alatt vágunk át a szabályosan hullámzó, üdén zöld göcseji dombvidéken, ahol hosszan elnyúló, párhuzamos völgyeivel mintha az olajszivattyúk bólogató ütemére himbálózna a táj. Kis fekete ütemjelek a sárgálló repcetáblákban. Nádas írta egy levelében a göcseji hazatalálásról: „Szerintem az állatok is ugyanúgy kiválasztanak maguknak helyeket a hozzá tartozó emberekkel együtt, ahogy mi tesszük. Mi is csak egy hozzávetőleges magyarázatot tudunk adni. Orsós Jakab barátunk a szomszédos Gellénházán lakott, egyszer a hatvanas évek elején (amikor itt még nem volt villany) elhozott ide, aztán visszajöttem egyedül, s talán három napot töltöttem itt, elkészítettem életem első írott riportját, soha nem jelent meg. De a táj annyira bennragadt a fejemben, néha álmodtam vele, a hosszú völgyekkel, hogy húsz év múltán visszajöttünk, akkor viszont megláttuk az udvar közepén a vadkörtefát, s mind a ketten úgy éreztük, hogy ez az. Mint az állatok. Pedig derékig vizes volt a ház. A macskáink is így jöttek hozzánk, pedig mindegyiket el akartam űzni, de nem mentek. A fiatal kandúr addig csüngött és ordított az üveges ajtó keresztjén vagy az ablak szúnyoghálóján, amíg be nem fogadtuk. Két egész napig. Pedig csak a falu végéről jött, senki nem üldözte, éhes

sem volt. Most szállt ki az ölemből és ment ki a szobából.” Egy tévés beszélgetésben szintén beszámolt a hosszú völgyekről, csak még azt is hozzáfűzte (nyilván a Mérleg jegyében): „álmban gyakran felcserélem őket.”

A „szegek” szigetszerűen zárt, mára nagyrészt letűnt falusi világa alatt húzódnak a zalai olajmezők, ez a magyar Texas, bár ez még tréfának is elégtelen (tré). Ez a vidék már az Alpok keleti nyúlványaihoz tartozik, noha a dombok magassága csak néhol éri el a 300 métert. Itt él a néhány tucat lelket számláló kis faluban, Gombosszegen, Nádas Péter író és Salamon Magda, a felesége.

Előbb betérünk Zalaegerszegen a könyvtárba, ahol Gyenes Imre birodalma, a Nádas-gyűjtemény található. Ebben az alig néhány négyzetméternyi, szűk és kényelmetlen kis helyiségben gyűlnek az írói pálya rekvizítumai, maguk a könyvek, a különböző nyelveken megjelent kiadások, tiszteletpéldányok, meghívók, cikkek, plakátok. Az asztalon ömlesztve a fotókiállítások katalógusai és szórólapjai, ha volt rá alkalom, Nádas igyekezett bemutatni saját művei kontextusaként a magyar fotóművészet nemzetközileg is jegyzett vagy éppen alig ismert alakjainak munkásságát. Ahogy Matthias Haldemann, a zugi kiállítás társkurátora nyilatkozta a svájci tévének: „Nádas Péter magával hozta a családját”. Mintegy a magyar fotográfia (és képzőművészet) jószolgálati nagyköveteként. Vannak saját fotóalbumai is, melyek magyarul nem láttak napvilágot, a *Heute* és a *Schatten an Mauern* vászonba kötött, elegáns kötetei. Számuk éppen a napokban gyarapszik a Nimbus Verlag jóvoltából a *Lichtgeschichte/Schattengeschichte* dupla fotóalbumával, melyet a Nyolcaktól napjainkig az író inspiráló képző- és fotóművészek műveit tartalmazó katalógus kísér, és egy képzőművészeti esszékből álló kötet egészít ki (és értelmez). Azon tréfálkozunk, hogy igazán nagy léptékűre sikerült ez a „zugkiállítás”. Nincs sok időnk, idegesen turkálók a nyilvánvalóan áttekinthetetlen anyagban és az 1994-ben abbamaradt Nádas-bibliográfia folytatása felől kérdezősködöm (nincs is fontosabb a használható bibliográfiáknál), tervben van, sőt, készül a honlapra az online változat; végül sürgetésemre – képek, képek – Imre nagy dobozokat szed elő, borítótervekkel, egybekkel és – alig hiszek a szememnek –, egy elsárgult borítótkban ősrégi negatívokra és kis kontaktjaikra bukkanunk. Feltehetőleg még az említett bibliográfia sajnos nem túl jó minőségű képanyagához készültek –, de többségük nem lett közölve. Főképpen családi képek: Nádas felmenőiről Mezei Mórign bezárolag, aztán négyükről, fiatalon elhunyt édesanyjáról, öngyilkossá lett édesapjáról, testvéréről, Pálról, s róla magáról, ahogy gyermekként a tányérből kanalaz, jóságos tekintetű édesanyja vállába kapaszkodik, öccse etetését vigyázza, pokrócon játszik egy kézzel varrt állatfigurával, s kamasz még, amikor talán első gépével tükörből fényképezi öccsét és önmagát. Egészen elbámultam ezen a fiatalkori kettős arcképen: mennyire figyelme dominálja. Éppen úgy néz a tükörképre, ahogy pólyás öccsét leste korábban. Olthatatlan kíváncsisággal, szűnni nem akaró érdeklődéssel. A fényképezőgép keresője, a kivágó, redukáló keret, mellyel megfigyeléseit kiemeli, szerkeszti, komponálja, az első fedezék és eligazítás lehet a dolgok veszélyes, de érdekes káoszában. Már az ötvenes évek végén, a hatvanas évek

Nádas Péter: Magda egy kiránduláson, 1964.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár,
Nádas-gyűjtemény.
© HUNGART

elején készült fényképein tétovázás nélkül választja ki a két világháború közötti progresszív fényképezés hagyományából a számára jelentőset. Átható tekintete meghosszabbításában azoknak a képeit, akik a XX. század eleji modernizmus, a Nyolcak és az aktivisták konstruktív örökségét vitték át, összeszorított fogaik közt, a holokausztba torkolló Horthy-érába, a szociofotós nők, Kálmán Kata, Langer Klára, köztük is elsőként az 1943-ban öngyilkossá lett Sugár Kata a társadalom mélyrétegeit, gesztikumát átvilágító műveit. Ehhez járul a családi örökség, például a nagybátyja, Aranyossi Pál szerkesztésében készült *Regards* magazin képi világa, Capa, Kertész, Brassai, Bresson műveivel – s aztán a mesterek, legfőképpen Rédner Márta ízlésvilága és tanítása, aki több portrét is készített fiatal munkatársáról. Már korai riportfotóit ugyanazzal a tudatossággal szerkeszti, mint később a fény útját követő minimalista képeit, vagy éppen a regényeket; írás és kép esetében hasonló a szintaxis, a mély, bársonyos feketék meleg tónusaiból emeli ki a sosem teljesen fehéret, a vadból bontja ki a szelídet. Szereti a tükröződések, a nyílászárókat, az osztott tereket, a fény és az árnyék bipolaritását: a képeket is a Mérleg nyelve dominálja. Párhuzamos vagy átlós tengelyek mentén, az egy, a kettő, a három alapegységeivel komponál, azok köré teríti a szűrkek skálájának finoman redőzött uszályát: képnyelvét is a hiányos predikatív szerkezetek, finom utalások, metaforák, redukciók, kihagyások, elhallgatások, alulfogalmazások és a részletező leírás egyidejű gazdagsága jellemzik. Nem annyira az erős állítások, kijelentések, hanem inkább a megengedő, befogadó szemlélődés, a gyengéd figyelem trópusai. Utóbbi jelző szerepelt abban kommunikében is, mellyel a Brücke Berlin-díj zsűrije indokolta, 2012-ben miért a *Párhuzamos történetek* írója és fordítója, Christina Viragh kapták az elismerést. „Nádas műve korszakalkotó regény, amely páratlan pontossággal, gyengédséggel és meggyőző erővel mutatja be, hogy miként igázták le a XX. század ideológiái a testet és a lelket.” A családi fotók között az írás és a pihenés helyszínei, fürdés után a Dunánál, Magda tarka fejkendőben, Magda riporton, újságíróként, ahogy jegyzetel, napszemüvegben a kockás pléden, a lámpabúra megvilágításában – látom, hogy képtelenség lesz a képeket mind közölni, túl sok, túl személyes – azonnal indulni szeretnék, menjünk Magdához, válogatni, azonosítani.

A kezdet kezdetén volt az a bizonyos barátságos lámpa, melynek fényében az első írás született, s a fényképezőgép, feltárni az íráshoz szükséges fény és sötétség természetét – kevesen tudják, de Nádas előbb lett fényképész, minthogy íróvá lett volna, habár első szövegét 12 évesen írja, s mindig is író szeretne lenni. Magdával is a fényképezés kapcsán ismerkedett meg, ahogy ő maga rögzíti az említett bibliográfia elé tett életrajzában:

„És itt kell azt is elmesélnem, hogy eredetileg tanító akartam volna lenni. Néptanító. Falun vagy inkább tanyán. S már ezt is írói céljaim, íróvá válásom érdekében, gondolva, hogy ez a foglalkozás majd hozzásegít olyan életterületek megismeréséhez, amelyek azidáig kívül rekedtek ismereteim körén. Apám azonban ezt nem engedi, ő már valószínűleg öngyilkosságát tervezi, következésképpen szeretné, »ha valami rendes szakma« lenne a kezemben. S bár a felvételhez szükséges írásbeli dolgozat

Aranyossi Pálné Nadas Magda, Nadas Péter nagynénje,
egyben gyámja szülei halála után.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.

kérdéseire szándékosan rosszul válaszolok, hogy mégis a Tanítóképzőbe mehessek, protekcióval fölvetet a Vegyipari Technikumba. Vegyésznek kéne lennem. Ami nem akarok lenni. Bukások, pótvizsgák, én vagyok az osztály kedves hülyéje. De apám halála végül lehetővé teszi, hogy a technikumot elhagyjam. Ez is furcsa pillanat.

Nyár végén két pótvizsgát kell tennem. A matematikán átmegyek. Kilépek a folyosóra, s balra kéne mennem, hogy egy másik teremben szerves kémiából is pótvizsgát tegyek, de egyszerűen képtelen vagyok balra menni, ha egyszer jobbra van a kijárat, és kimegyek az épületből.

Öcsém intézetbe kerül, nagyanyám szociális otthonba, Eugenie néném kivándorol Kanadába, engem pedig Aranyossiek vesznek magukhoz. Három háztartás olvad össze egy hatalmas Lenin körüti lakásban, három háztartás, kredencei, könyvei, serpenyői, szőnyegek, papírai, s ez nekem nagyon fontosnak tűnik, hiszen ez is valamiként a folyamatosságot biztosítja, életem régi helyszíneinek jelenlétét egy új helyszínen. Persze néhány év, s mindez olyan fölösleges látszatnak bizonyul, aminek hátat kell fordítanom. Aranyossiné Nádás Magda, apám másik nővére, valamivel fiatalabb ugyan a Kanadába távozottnál, de még ő is azon testvérek közé tartozik, aki a legfinomabb polgári nevelésben részesült, s mert férje, Aranyossi Pál újságíró és műfordító, egy életet, bort és nőket igencsak kedvelő úriember – egy Erdélyből származó vándorszínész család teljes bohémiájával – itt a kultúrához valami kellemes kedély, sőt, nagynénem jóvoltából némi életteli durvaság is társul. [...] Nagynénem kezelésbe veszi. Az ő ötlete, hogy tanuljak fényképészetet, mert ahogy mondja, »aki semmihez nem ért, abból egész jó fényképész lehet« – s ez több szempontból beválik, egyrészt mert valóban van érzékem hozzá, másrészt mert titkon arra számítottok, hogy ez is közelebb vihet írói terveim megvalósításához: előbb fotóriporter leszek, aztán újságíró, végül író, így gondolom. Ipari tanuló leszek tehát, tanonc egy fényképészeti szövetkezetnél. S ez az egyetlen iskola, amit képes vagyok elviselni. Később ugyan el kell majd végeznem az Újságíró Iskolát is, s megpróbálkozom az esti gimnáziummal is, de az órákon egyszerűen elalszom, és iszonyatos kínok közepette elvégzem a Marxizmus-Leninizmus Esti Egyetemének filozófia szakát is, de arra már kétszeri nekifutással sem vagyok képes, hogy az államvizsgákat letegyem, egyszerűen nem megyek el, nem érdekel, inkább rúgjanak ki az állásomból, az se érdekel. Ezt az iskolát azonban akkor majd-hogy szeretem, igaz, hetenként csak egyetlen napot kell ott eltölteni, a hét többi napján pedig egy fényképészeti szövetkezetben dolgozom. Sötét hely, a felozlatott Államvédelmi Hatóság kirúgottjai alapítják maguknak, s ennek megfelelő hangulat uralkodik, ami végül is nem zavar, harcolok velük, s ez mindenképpen biztosítja azt a látszatot, hogy életben vagyok. [...] Amikor megkapom a fényképész szakmunkási oklevelemet, nagynénem közbenjárására fölvesznek a *Nők Lapja* című képes hetilaphoz fotóriporter gyakornoknak. Amikor a szerkesztőség titkárságára először belépek, éppen átmegy egy nő a szobán, semmi több, csak átmegy, nagyon egyenes tartású, kezében néhány szétcsúszott kéziratlap, elbűvölően hányaveti eleganciával viszi, s valljuk be nyugodtan, hogy mindent meg kell néznem rajta, részletesen, már amennyi időm erre jut, s arra gondolok, hogy »ez a nő kell nekem« – ami engem is a legteljesebb mértékben meglep, hisz ilyesmit ilyen meggyőző erővel soha nem gondoltam

Rédner Márta: Nádás Péter a 60-as évek elején. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádás-gyűjtemény.
© HUNGART

morva, német, tót ősökkel, puritán, evangélikus neveltetés – s ez is távoli, teljességgel ismeretlen, és a sors mulatságosan ismeretlen törvényei szerint éppoly egyszerűen azt gondolja, mint én, mikor először észrevesz.”

Több mint fél évszázad után most Magda keze tárja fel előttünk a gomboszegi kertbe vezető léckaput, nem is merek pontosan utánaszámolni, koros léckapu, épp olyan, amilyen az ember gyermekkorára szokott nyílni, mögötte a gömbölyded dombtetőn feltáruul egy teljesen ép, zárt kis univerzum, közepén a mesék híres örökké termő fájával. Balra tömött sövény ölelkező babérmeggyekből és mahóniákból, mögüle néhány, még ritkás lombú gyümölcsfa és lombhullató fenyőféle kandikál ki, a háttérben egy méltóságteljes mamutfenyővel. A sövény tövén elszórva a kis meténg lila virágai, a magas fűben, ha lenne fény, ezer pitypang ragyogna – mint egy gyerek, ujjal mutogatok a növényekre, Magda biztosan nem érti tudálékoskodásomat, de jóindulatúan kérdezi a borókáról, akkor mi ez, hát boróka, mondom lelkesen, s talán még azt is hozzáteszem, hogy „Szürke Bagoly”, merthogy ezen a néven volt a mi kertünk egyik ékessége, egy igen hasonló sövény társaságában. De a kertnek a zalai díszkert csak az egyik rétege. Ahogy a kis úton hatolunk egyre beljebb, a szürkére festett tornácos parasztház felé, melynek istállóját alakította át az író munkaszobává,

ezidáig, a nő eltűnik. Időm legnagyobb részét újságírók társaságában, vidéken töltöm. Ott, abban a világban, ahol tanítóként akartam működni. Tüköraknás fényképezőgépem matt üvegén figyelve az eseményeket szenttelen megfigyelő vagyok és szükségem is van e tüköraknás közvetítésre, a szenttelenségre, mert mindaz, amit az országot járva és bejárva, az egyik csücskétől a másikig, látok, hallok, megtudok, az elképeszt, megráz, megsemmisít, felkavar, s mert a tévészervezések utolsó hullámában vagyunk, s mintha csak azért törekedtem volna én megélni ezeket az élményeket, hogy bebizonyosodjék, ezidáig hazugságban éltem, a hangulatot és a hangulatomat nem oly nehéz visszavezetni ama keddi napnak hangulatához. A nő pedig, »aki kell nekem«, Salamon Magda néven ír újságot ugyanott, gyakran utazunk hát együtt, két gyermek anyja, közigazdász, felesége Salamon Pálnak, a Népszabadság újságírójának, s egy rákoskeresztúri kőműves lánya, harmincéves, amikor én tizenkilenc, leánykori nevén Ponizil,

A gomboszegi vadkörtefa alatt, 2012. Felicides Ildikó felvétele.

a veteményes felől mintha kishúgom tűnne fel, rohan felém egy más világban az oldalához szorított fotóstáskájával, Praktica típusú fényképezőgépe mellett növényhatározó zsebkönyvek – egy Nikonra sosem telt – de most egy másik könyvet lobogtat, a címére nem emlékszem, valami olyasmi lehet, hogy a reformkertészet iskolája. És most mulcsolni fogunk, kiáltja. Hangját csak én hallhatom, mivel néma; önkéntes hallgatási fogadalmat tett e félelemkeltő külvilág zajában, kizáródott, mint egy sérv, az emberi igyekvések, törekvések és erőszakoskodások egyetemes korpuszából. Iskoláit, Nádashoz hasonlóan nem, vagy alig végezte el, érettségije elől meglógott, leköltözött a zalai házba és megtanult fényképezni, habár nálunk nem volt kupaktanács, mely kimondhatta volna felette a verdiktet: „aki semmihez nem ért, abból egész jó fényképész lehet”. Néma húgocskám kedvenc Verne-hősünk, Nemo kapitány után kapta a becenevét, az ő modern Noé-bárkája, a mély vizekbe csendben merülő tengeralattjáró, igencsak pontosan fejezte ki létállapotát, melyet csak ma neveznének, ha egyáltalán, Asperger-szindrómának, akkoriban nem nevezték sehogyan sem, semmi olyannak, amin segíteni, vagy amit akár csak tolerálni lehetne – maga a név Hans Asperger osztrák gyermekorvostól származik, aki a náci eugenika tombolásának idején jelentette meg cikkét Németországban, tőle ered a „kis professzorok” kifejezés is, de akkor állítólag nem olvasta senki sem. Mire a tudósok a nyolcvanas években újra felvették az elejtett szálakat, Némó már rég elrejtette az övét: jó ideje senki egy árva szót nem húzott ki belőle.

Távcsöve segítségével kertünk közepéről, a malomkő-asztról fényképezte az éjszaka csillagait, nappal gondos feljegyzések formájában is követte a nem ember-

Nádas Péter: A kertkapun való belépéstől számolva az erdőbemenetig 1-6/5.
Gomboszeg, 1992. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár,
Nádas-gyűjtemény. © HUNGART

szabású élőket. A fényképeit beadta ugyan néhány természetfotós versenyre, de ebben a pillanatban jobban reménykedett a kertben, a veteményben, az aszketikus önfenntartásban. Ez az időszak jutott eszembe, midőn megpillantottam Nádasék konyhakertjét, ahogy a tél után még parlagon hevert, s ágyásai szinte lecsordultak a domboldalon, a telekhatár Cserta patak kis öble felé, ahol majd ebéd után meg- nézzük a telepített medvehagymákat. És láttam Némót, ahogy az ágyásokba, akár- csak Magda, pihentetni a földet, fehérmustárt vet, később a növények közé kaszá- lékot, vagy kéregmulcsot szór, s hatalmas zöld hordókban gyűjti a csalánlevet, mely éktelenül bűzlik, s mellyel nekem kell fáink törzsét derékmagasságig bekennem. Miután felhagyott gazdálkodási terveivel, a kert e második rétegében még hosszan nem lehetett kiirtani a mángoldot, a pasztinákot, a céklát, a csalánt, a menta és a citromfű szívós telepeit, vagy a bokrokban burjánzó sóskatöveket. Póréhagymát,

kaprot, fokhagymát, sarkantyúkat ültetett a burgonyába, káposztába, zsályát a répához, körömvirágot a paradicsomok közé, a növényeket úgy csoportosította, hogy az egyik a másik a kártevőjét űzze el. Nádaséknál ezek a rétegek mind elevenek. Ha jól értettem, a mai napig megtermelnek mindent a veteményesben, ami az önfenntartáshoz kell, a fűszernövényektől a krumpliig, melyből minden tavasszal száz darab kerül a földbe. Magda szobájában, az ablakban muskátli helyett paradicsompalánták.

Máshonnét is ismerem e kis háztáji gazdaság néhány fortélyát, hiszen megvettem Magda rendhagyó szakácskönyvét (*Egy csipet józan íz*), melyben csupa olyan ételt sorol fel, melyeket a két főre megadott receptek tanúsága szerint ő tesz nap-nap után az asztalukra (a négyfős receptek szerint olykor azért vannak nagyobb családi ebédek), a hozzávalók pedig érdemben mind megtermelhetők egy ilyen göcseji konyhakertben. A könyv Magda emlékezésével kezdődik, emlékezéssel régi főzésekre, érzem a szövegben a szociálisan érzékeny újságíró világos, tagolt, eleven beszédét. Felöltlik a régi *Nők Lapja* néhány egybekötött évfolyama, e kötetekben találtam meg Nádas első fényképeit, parasztokat, kétkezi munkásokat, állami gondozott árvákat ábrázoló fotográfiáit, amelyek Salamon Magda riportjaihoz készültek. Vagy idővel, amikor Nádas már címlapfotókat is csinálhatott, önállóan is jelentek meg riportképei, melyeket kis értelmező szöveg kísért.

Ahogy Magda leírja, mi mindent hoz be a decemberi kertjükből a főzéshez (friss bimbós kelt, leveles kelt, szurokfüvet, zsályát, zöldpetrezselymet, 5–6 centiméteres mustárnövényt, még el nem fagyott mentát, és 1–2 maréknyi sóskát), megvilágosodik Nádas Esterházyt születésnapján köszöntő esszéverse, az *Esni kezdett* egy kissé rejtélyes passzusa is (ez az a szöveg, melyben „ő nem ő” vagy éppen „ő ő”, mivel név- és egyéb rokonságaik mentén szétválaszthatatlanul összekeverednek):

„Milyen jó, hogy a mindenség veled van, mindenhová elcipelheti.
Ha panorámás munkaszobájából, ahol már decemberben szárba
szökken a sok kalászos, a kukorica képes februárban kivetni
címerét, májusban virágzik a krumpli és még a szilva is
beérik, mert így szereti itt a természetét,
kimegy a hón szeretett széles nagyvilágba,
(...)”

A hón szeretett széles nagyvilág ebben a gömbölyű kis univerzumban elég távolinak tűnik, Nádas munkaszobája pedig erre az univerzumra, s ezen belül is a völgybe bukó veteményesre, a diófára és a jobb kézre eső ablaksoron át a csodálatos vadkörtefára nyit panorámát.

A híres fa, mely alatt egykor a falu „halkan énekelt”, nem olyan nagy, mint amilyennek az apró polaroidok alapján gondoltam. Pontosabban: nincs benne semmi monumentális. Inkább emberléptékűen óriás, barátságos kerek lombja barátságos

Kilátás a vadkörtefára, 2012. Felicides Ildikó felvétele.

kerek leveleit ismétli, e levelecskék ottjártunkkor még alig néhány centisek, a peremükön egészen finoman, alig érezhetően fogazottak, s szaknyelven szólva a levél csúcsa „kihúzott”, így majdnem szív alakú, de mégsem egészen. Egy kis ágacskát törtem róla, itt fekszik előttem, belepréselve *A helyszín óvatos meghatározása* című esszébe, annak alapján mesélem. Nyári ágacskát nem tudtam szerezni, így csak képzelhetem, hogy a levelek majd megnőnek, 8-10 centi nagyságúra, fényes bőrneműre, s az apró, fehér, sátoros virágzat a rózsaszín portokokkal átadja majd helyét a bőséges, pöttyögetett vackortermésnek, mely alatt megrokskad a fa, mint a mesében. Némó, akit átmenetileg egy díszfaiskolába adtunk be gyakornoknak, mert ott aztán nem nagyon kell kommunikálni, már súgja is nekem a latin nevet: *Pyrus pyraeter*. Noha egy nyáron át önkéntesen vele dolgoztam a dísznövények e szörnyen kegyetlen táborában, elnavigálva őt a locsolótömlők, hamisciprusok és ráérősen bóklászó vevők labirintusában, megosztva vele a rózsakonténerezés a szó szoros értelmében tövises kínjait, a latin nevek bemagolására nekem sosem futotta. Azokat ő tanulta meg helyettem, fantasztikus agya volt a rendszertanhoz, egyáltalán a rendszerezéshez, mindennemű osztályozáshoz és grammatikához, bár főképpen holt nyelveken tudott. Kívülről fújta az *Auctores latini* több tucatnyi palaszürke és sivatagszín kötetének tartalmát, latinul és ógörögül is beszélt (illetve hallgatott). Végeérhetetlen kirándulásainkon végeérhetetlenül próbálta „hajmeresztően széttartó”, zezugos figyelmemet a leírás, a rendszerezés, a precíz adatolás nyomtatójába bekötni, meg-

I. Nadas Péter: „És azért szeretem a fákat, mert fák, akármit gondolok is.”
(Fernando Pessoa). A Valamennyi fény című kötetből, Steidl Verlag, 1999.
© HUNGART

II/1. Nadas Péter édesanyjával, édesapjával és öccsével. Nadas László felvétele (önkioldóval). Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.

II/2. Nadas Péter kiskorában, nagykanállal. Nadas László felvétele. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.

III. Nádas Péter öccsével, Pállal.
A felvétel a Mosoly Albumában készült a Marx téren
(egykor Berlini, ma Nyugati tér 6.).
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádas-gyűjtemény.

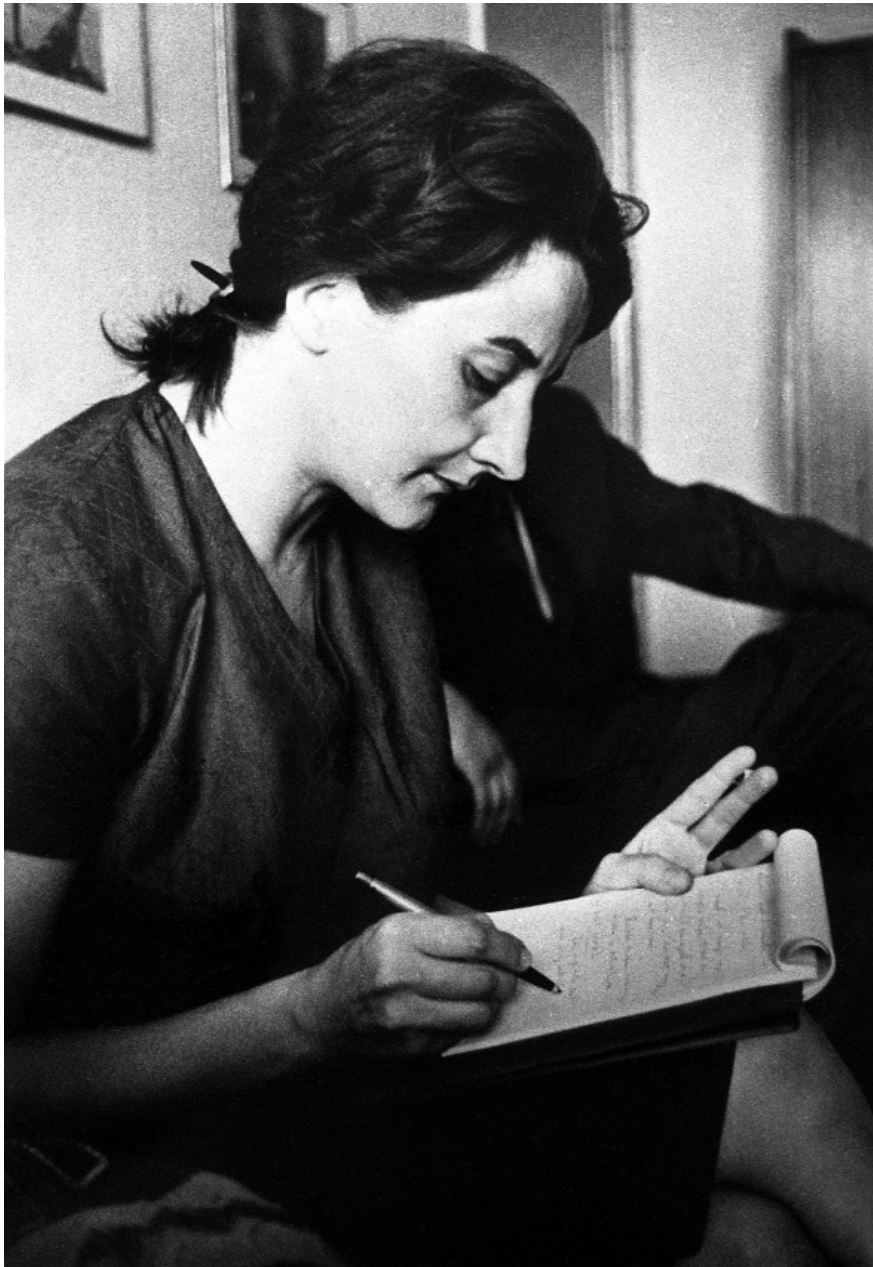

IV. Nadas Péter. Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.

V. Nadas Péter: Önarckép öcsémmel, Szeged, 1962.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény.
© HUNGART

VI. Salamon Magda a Nők Lapjánál újságíró, 1960-as évek eleje.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádas-gyűjtemény.

VII. Rédner Márta: Nadas Péter a Nők Lapja szerkesztőségében, 1962 körül.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nadas-gyűjtemény. © HUNGART

VIII. Nádas Péter: Salamon Magda, 1966 körül.
Zalaegerszeg, Deák Ferenc Megyei Könyvtár, Nádas-gyűjtemény. © HUNGART

szállottja volt az úgynevezett lexikális tudásnak, a rögzíthető tényeknek, feljegyezhető megfigyeléseknek. Szétszórtságomat, kóros feledékenységemet egyfelől valami szörnyű betegségnek, másfelől a szabadság megnyilvánulásának tekintette, melyből neki nem elég jutott, így a kioktatásaiban mindig volt valami megértő szeretet, egyfajta titkos respektus, s e kettősség következménye volt gyengédsége és visszafogottsága. Becézve noszogatótt, határoztnám meg pontosabban a leírandó fa fáját. Vadkörtefa, *Pyrus pyraeaster*, szülőfaja, lehetséges vadalanya a nemes körtének. De mégis, hova tartozik egy nagyobb rendben. Átható kék tekintetével egyszerre nézett fűrészre, szenttelenül, s valahol mégis reménykedve. Talán csak felfogok valamit egyszer a szerkezetek fontosságából. Én bolondoztam, kitértem, nevetgéltem. *Rosacea*, mondta végül a család nevét, alig elviselhető csalódottsággal. A vadkörtefa a rózsafélék családjába tartozik, ezért is növeszt néhány vesszején tüskéket, de ezt én szemlátomást soha nem fogom megérteni.

A vadkörtefa életét ábrázoló, csak egy példányban létező miniatűröket Berlinben láttam, a Nádast is művészei között tudó *Kicken* galéria raktárában. Berlinbe azért mentünk, hogy tárgyaljunk a Nyolcak lehetséges kiállításáról, de egy napot Nadas fényképeinek és az írás helyszíneinek szenteltünk. Órákat tekeregtünk a berlini tóvidéken, megkerestük a Grunewaldsee-t, az *Évkönyv*ben is szereplő, és a *Párhuzamos történetek* tavának is egyik lehetséges mintájául szolgáló Halensee-t, a nudista strandnak használt, most néptelen lejtőjével, felkerestük az Arno Breker műteremházat, az aprócska kis nevesincs tavával (azóta kiderült: Pückerleiteich), sétáltunk a Fasanenstrassén, s eltévedtünk este a grunewaldi erdőben, amelyet pedig épp akkor töklámpásos gyerekek sikongató csoportjai népesítettek be. Tulajdonképpen fényképezni terveztem, már e szám előkészületeivel a fejemben. De nem rögzítettem mást, csak egy hatyút a Halensee-n, verebeket a Brandenburgi kapunál, és aranyló nádbugákat a Leistikow megfestette tapon.

A *Kicken* galériában, ahol az ember a kabátját Corbusier-fotelekre dobja, Gergő hordta fel a táblákat a pincéből, merthogy ez a sorozat, melyet Nadas, egy éven át naponta többször az „Elite márkájú, de igen egyszerű polaroid kamerával” lefényképezve a fát, az infarktusát követő klinikai halála után, annak mintegy értelmező meghosszabbításában készített, igen sérülékeny, fényre fakuló polaroidok 6 nagy táblára applikált formájában létezik. Ameddig létezik. Félő, hogy nem soká. Talán épp az apró méret miatt látjuk a fát olyan óriásnak, az intim közelség megnöveli, a polaroid nem színhelyes színei pedig más minőségeiben is elvonatkoztatják a realitástól. A második vörös téglalépcsőre állva, a hozzávetőlegesen a Nadas által használt szögből lefényképeztem a fát, abban a reményben, hogy különbségünk a fényképen megmutatkozik. Kis kegyelmi pauza után a nap ismét gonoszul elvonult. A körtefa nekem alig adta magát.

„A természet nem lehet tárgy a fotografiának, mert a fotografiának a fény a tárgy” – írta Nadas fényképezésről szóló leveleinek egyikében. Beszámoltam neki

Barki Gergő viszi, 2011. Kicken, Berlin. Markója Csilla felvétele.

arról, hogy az utcán folyton csak fényeket látok. „Most már mindig így fog járni, akkor is, ha nem veszi észre. Egy kicsit később fényeket fog látni mások arcán, s ettől az arcot is jobban látja majd.” A házba belépve a fény tűnt fel, nem a rend. Úgy láttam, minden átalakítás az adottságokhoz igazodott, a meglévőből, a tradícióból indult ki, és a lokális sajátosságokhoz mérten a fény lehetőségeit szolgálta. A rend ugyan elég nagy volt. De nem volt benne semmi klinikai. Mondhatnánk, hogy „porszem el nem hibbant”, ha nem közlekedett volna a házban teljes fesztelenséggel Samu, Nádasék öreg, szívbeteg cicája, uszályában irgalmatlan mennyiségű porral és szőrrel, mely minden kétségbeesett vakarózásra tarka felhőként libbent fel. Az egyik kedvenc fotómon Nádas látható az egyik

hajdani macskájával: dacára a fényképész által kijátszott kontraszthatásnak, alig tudom szétválasztani őket. Hol kezdődik az ember. Magda szobájában az asztalkán üres csésze, a földre ledobva egy újság lapjai. Ez a rend alkalmazkodó, figyelmes. Nagy ablakok, fehér ablakkeresztek, a munkaszobában íróasztal helyett hosszú, praktikus írópult, szemlátomást válogatott és rendben tartott könyvtár, örömmel fedezem fel az Enigma szürke köteteit és kiemelt helyen a teljes polcnyi Tandorit. A berendezés minimalista: a precíz, szép, fenyőfa asztalosmunkán kívül két art deco fotel, egy heverő, egy asztalka és két finn szék. Bontott, színes cserepekből rakott cserépkályha. A ház többi részében ízlésesen elrendezve néhány régi bútor, letisztult, íves, biedermeier vonalvezetésük a völgyek hullámvázát idézi, meleg, mézsárga fényű hajópadló, talán borovi fenyőből, sima páccal beeresztve, jó illata még most is terjeng a szobákban, kézzel szőtt tarka szőnyegek, és ami a legfeltűnőbb, csak módjával akadnak képek, alig akadnak tárgyak. A ház részleges képtilalmát művésztörténészként jól értem. Akinek igazán fontosak a képek, az nem bírja el túlságukat, információik sokaságát. Erősen válogatott ingerek. Egy bensőséges, kényelmes, finom ízlésű, de kicsit sem anyagias, puritán élet sejlik fel, néhány családtagoktól vagy barátoktól kapott, praktikus vagy szép ajándékával. Mindössze az asztalon találtunk egy szemüvegből, gondosan hegyezett ceruzákból és zsebórából összeálló, rémületesen fotogén csendéletet. A dossziéknak, spirálfüzeteknek, kéziratoknak megvan a maguk külön búvóhelye.

A konyhában ülünk, a Péter által lefestett szürke és sárga ajtó mellett, kézzel festett székeken. Szürke és sárga. Mint a fekete és a fehér két szélsőségének étellel és

színekkel telített, meleg alternatívája. Nehezen érthető, miért nem övezi nagyobb figyelem a fotográfusi életművet. A *Világló részletek* képei 1999 és 2007 között készültek, jórészt itt, ebben a házban. Felismerem a fény kis fellépéseinek és nagyjeleleteinek helyszíneit, a színpalákat, a gyertyatartós komódot, a bolygó fényektől felragyogó sarkokat, a fényáteresztő szúnyoghálókat és a lombok árnyékait. Nádas írásművészete elválaszthatatlan fotográfusi tekintetétől, s nem csupán azért, amiért a mellérendelő regényszerkesztésben egyik előde, a Nyolcak tiszteletbeli tagja, Lesznai Anna így fogalmazott: „Kassák hiába mondja, hogy el a metaforákkal, az ember képekben lát. Mégpedig nem közvetlen víziókkal – talán nem mer – de hasonlatokban.” Nádas regényeiben mi is a fények útját követjük a realiztikus leíráson, a leírás hasonlatain át egészen a metafizikáig: „A tágas szalon és a szinte komor méltósággal berendezett étterem erősen politúrozott, meggyászú faburkolatán üvegesen csillogtak a falikarok fényei, alacsony, kazettás mennyezetén pedig a víz élénk visszfényei úsztak el az ellentétes irányban. Mintha valamit majdnem megértene, valamiképp csaknem felérne ésszel a reflexek természetének és saját vonzalmának összefüggéséből.” Némileg bornírt módon azt a viccet firkáltam itt a könyv margójára, hogy „Nádasnál a fény mindig megvilágító erejű.” Valójában alig exponálta, majdhogynem sötétben hagyta a saját szójátékát, amit néhány soron belül üzött a reflex és a reflexió jelentéseivel.

A csodálatos ebéd után, mely póréahagymás-tárkonyos, filézett csirkecombok és vörörsre sült, reszelt krumpli főfogásából állott, előzményként a szemnek is kedves, rózsaborssal meghintett brokkolikrém-levesrel és lezárásképp valami üdén édes, aszalt gyümölcsökből álló torta alakú süteménnyel, sétáltunk egyet a völgyben. Némó, miután felszámolta a veteményeskertet, többé nem bízott az önfenntartás lehetőségében. Már csak azt szerette volna, visszaadni a természetnek, ami az övé. Ezért kertünkbe dísznövények és haszonnövények helyett őshonos fákat, gyomfákat és bokrokat ültetett. Ami már megvolt, azt hagyta édig érni, többet nem nyírt, nem sarabolt, nem nyesett. Mikor utoljára jártam a zalai házban, a fák lombja a kertben erdővé ért össze, olyan sűrű, setét erdővé, hogy nem lakott már benne énekesmadár. Csupán egyetlen varjúpár fészkelte a legnagyobb fán. A kert eme harmadik rétegét is megtaláltam Nádaséknál. A borostyán és a vadszőlő kaotikus uralmában. A szabadon heverő tönkökben, a lejtő vadvirágos mezején. A telek alsó határán egy újabb léccapun keltünk át, s mögötte volt a kicsi erdő, amit, ha jól értettem, az író maga ültetett. Addigra szétszaladt a figyelmem, Némó már nem navigált. Talán erdei fenyők és bükkfák lehettek. Ami feltűnt, az a gyantaillatú csend és a ritka szárazság. Gomboszezen egészen elképesztő a csend. Az alig csordogáló kis patak mellől mocsári boglárkák között kapaszkodtunk fel a dombtetőre, megkeresni a kiülő kilátót. Valaki egy deszkapadlatot épített ide, csak hogy nézegethessen. A kilátás a sárgászöld és szürke színekben világító tájban váratlanul lovakra esett. Emlékeztem, hogy Nádas azt mondta egy beszélgetésben, hogy Gomboszezen érdemben nincs állattartás. „Nulla szarvasmarha, nulla kacsa, nulla ló.” Meglepetésemben felkaptam a fényképezőgépet, és a nullából csináltam egyet. Valahogy a lovasok és lovaik

közben betelepültek. Ő volt a legkedvesebb mind közül, zöld kantáros, felénk tartott, hogy megnézzem magának minket az okos szemével, de megriadt valamitől. Talán a felhős égbolt alatt valakinek vakuznia kellett. Villanástól megriadt ló. Akkor eldöntöttem, ez lesz a születésnap ajándékom. Pontosabban az ajándékképem.

Innét jött az ötlet, hogy ne csak szövegeket lehessen ajándékozni az *Enigmában*. Lehessen képeket. Bármit bármilyen műfajban, csak igazi, személyre szóló ajándék legyen. Volt, aki hozzám hasonlóan saját fényképet ajándékozott, volt, aki megtalálta magánál Nádas egy fotóját, volt, aki fotómontázst készített és volt, aki Nádasról adott portrét. És volt olyan, aki Nádashoz kapcsolódó „talált képet” ajándékozott. Vagy hozzá kapcsolódó képről írást. Olyan írást, amiben arról van szó, mit jelentenek Nádasnak és Nádasnál a képek. *Kertész Imre* fényképes születésnap üzenetet küldött. *Nádlér István* egy festményt készített ajándékba, melyet talán a *Párhuzamos történetek* szerkezete ihletett. *Tandori Dezső* levelet rajzolt (ténylegesen és még ténylegesebben). *Czeizel Balázs*, Nádas könyveinek grafikus-tervezője, maga is fényképész: egymást átfedő párhuzamos képszalagjain felismerni vélem azt a tengerparton futó férfit ábrázoló fotográfiáját, aminek pozitívját Nádas évekig tartotta a keze ügyében. *Hajós Gabriella*, többek között Thomas Bernhard és Christina Viragh fordítója, néhány fotómontázst készített, melyek egyikébe beledolgozta Nádas egy eddig sosem publikált, róla készített fényképét, más beszédes családi dokumentumokkal, s adott egy az *Önarckép szélharanggal* című Nádas-fotóra reflektáló művet. *Christina Viragh*, a *Párhuzamos történetek* Rómában élő, magyar származású, de német ajkú fordítója, aki többéves munkájáért idén elnyerte nem csupán a lipcsei könyvvásár fordítói díját, de az Offenburgban átadott Európai Műfordítói Díjat, s aztán a már említett Brücke-díjat, maga is ötkötetes íróként egy Henri Michaux képhez írt novellát, *Pályi András* pedig leírja, hogyan fotózta őt Nádas, akinek portréfotói közül közreadjuk azokat, melyeket a szerzőkről készített. *Barkó Gergely*, a Nyolcak kiállításainak kurátora, időközben megtalált egy lappangó Czóbel-képet, mely épp március 15-ére fellobogózva mutatja a havas Oktogont: talált tárgya több szálon is kapcsolódik a *Párhuzamos történetek*hez; *Kincses Károly* pedig összegyűjtötte azokat, akik ajándékba Nádasról készített portréikat adták, mint például *Kepes Judit*, *Marton Szilvia*, *Urbán Tamás* vagy *Balla Demeter* (akinek fotóalbumához Nádas előszót is írt) és beszámol Nádas kiállításrendezői tevékenységéről, emléket állítva ezzel is *Kolta Magdolnának*. *Felícides Ildikó*, akinek a számunk szkennjeit is köszönhetjük, a gomboszegi képeken túl maga is ajándékozott egy képpárt, mely egy önarckép-metamorfózisból és egy absztrakt, Nádas fénnel játszó képeivel rokon *Mó*-képből áll, és egyik emblemikus fotójával köszönti őt *Korniss Péter*, aki a hatvanas években Nádassal egy időben dolgozott fotósként a *Nők Lapjánál*. A családi képeken, a Nádast ábrázoló portrékon, az ajándékképeken és Nádas saját fotográfiáin túl van még egy képcsoport az *Enigmában*, ezek azok a képek, melyek a Nádasról születésnapja alkalmából forgó film segédanyagaiként készültek Berlinben, nem csupán róla, hanem *Christina Viraghról*, *Ilma Rakusárol*, illetve kedves szerkesztőjéről, *Ingrid Krügerről*. Ezeket az analóg fotókat *Szepesi*

Dávid, a film operatőre jegyzi, míg a film maga Gerevich András dramaturgi közreműködésével *Cmarits Gábor* rendezésében készül.

Persze nem mindenki adott képet. Voltak, akik inkább verseket írtak, így tett *Sziji Ferenc*, *Varga Mátyás*, *Forgách András* mellett *Ilma Rakusa* is, aki Rimaszombatban született, jelenleg Zürichben él és legutóbb Nadas *Szirénének* című szatíráját ültette át németre. 2003-ban a magyar irodalom népszerűsítéséért elnyerte a Pro Cultura Hungarica díjat. Saját művei közül magyarul a *Lassabban!* című esszé jelent meg Nadas utószavával a Jelenkornál, és a *Rengeteg tenger* című könyv a Magvetőnél, amelyért 2009-ben elnyerte Svájci Könyvdíjat. Szintén Nadasfordító és szintén sokat tett a magyar kultúráért *Akos Doma*, aki 14 évesen került Németországba és második regényéért 2012-ben Adalbert von Chamisso-díjban részesült, ő egy Susan Sonntag lakásán tett látogatás koincideneciáját örökíti meg születésnapj üdvözlésében – Susan Sonntag, mint köztudott, el volt ragadtatva az *Emlékiratok* könyvtől: „the greatest novel written in our time, and one of the great books of the century.” *Bojtár Endre* emlékezőként a Nádassal való barátságuk kezdetéhez és az *Eszmélet* alapítása körüli időkre tér vissza, s közli Nadas hozzá írt leveleit is ebből az időszakból, továbbá néhány eddig publikálatlanul maradt Nadas-fotót *Horgas Béláról* és *Levendel Júliáról*, illetve egy maga készítette képet, melyen Nadas az őt annak idején Gombosszegre kalauzoló *Orsós Jakab*bal látható. Ugyancsak barátságuk történetét meséli el beszédes, de nehezen fordítható, *Eine Freundschaft am Rande* címmel a Stockholmban született, de Prágában tanult újságíró, a *Svenska Dagbladet* egykor Bécsben állomásozó tudósítója, aki 2009-től a *Dagens Nyheter* kolumnistája és mai napig rendszeresen közli cikkeit a *Süddeutsche Zeitung*. *Richard Swartz*, akinek *Room Service* című könyve 1996-ban bestseller lett, hosszú beszélgetéseket folytatott Nadas Péterrel, az ezekből kiragadott négy napnyi szekvencia szolgált a *Párbeszéd* című könyv alapjául, melyben 1989 határmezsgyéjéről tekintik át Kelet és Nyugat a vasfüggönnyel kettészelt történetét, testi és lelki pozíciót (és pozitúráit). Nyilvános beszélgetésüket nemrégiben folytatták Göttingenben. Nadas itt megjelenő fordítói közül az 1967-ben Bordeauxban született, jelenleg Párizsban élő *Marc Martin* az egyetlen, akinek nem anyanyelve a magyar, hanem húsz évesen döntött úgy, hogy megtanulja a nyelvünket. Ez olyannyira sikerült neki, hogy Nadas művei közül lefordította a *Saját halált*, a *Temetés* című drámát, társfordítóként az *Emlékiratok* könyvét és végül öt évnyi munkával a *Párhuzamos történeteket*, jelenleg pedig a *Szirénének* fordításán dolgozik. Martin, aki szokatlan módon nem csupán magyarról franciára, de franciáról magyarra is fordít, beleszerelmesedvén különös nyelvünkbe, maga is magyarul kezdett írni: a *Járt utat kétszer járj!* című könyve 2004-ben jelent meg az Alexandránál, s az *Enigmába* is magyar nyelven írt szöveget adott, egy megindító parabolát Nádassal való kapcsolatáról, melynek sajátos, csak őt jellemző, nem is annyira francia, mint inkább Marc Martin-os akcentusát és zamatát szerkesztőként igyekeztem megőrizni. Ugyancsak nehezen besorolható műfajú szöveget írt *Kornis Mihály*, aki a befogadás és megértés akadályoktól sem mentes, rögzös útján viszi végig az olvasót

a *Párhuzamos történetek*ről írt, kötetlen és személyes olvasónaplójában. Ungváry Rudolf egy hajdan kéziratban keringő esszéjét adja közre a *Temetés* című darabról – Nádas színházi embereinek, dramaturgjainak, a darabjait játszó és rendező művészeknek legnagyobb sajnálatunkra nem tudtunk helyet biztosítani ebben az inkább a képek világára koncentráló kiadványban¹ – ezúton is elnézésüket kérjük. És végül, de nem utolsósorban fel kell sorolni a reményeink szerint a Nádas-recepcióban majd megkerülhetetlennek bizonyuló tanulmányokat és esszéket, a Nádas és a képek viszonyáról író művészettörténész Forgács Évát, Földényi F. László esztétáét, az irodalomkritikus Radics Viktóriáét, aki ezt a viszonyt metafizikai síkon elemzi, a feltörekvő új generációból Nemes Z. Mórió szövegét, és a Nádas iróniájának nemrégiben könyvet szentelő Bazsányi Sándorét, aki egy érdekes vállalkozás keretében Wesselényi-Garay Andor építésszel négykezest írt a *Párhuzamos történetek* építészetről: az ikeresszében innovatívan jegyzetelik meg egymás munkáját.

Esterházy Pétert hagytam a legvégére. Nem csupán a nyomaték kedvéért, vagy örömben, amiért eleget tett hajmeresztő kérésemnek és lefordította Joachim Sartorius Nádasnak írt születésnap versét („kedves csilla, szavatoltan rossz vagyok fordításban, úgyhogy próbáljuk meg, tisztelettel p.”). Egy igazán izgalmas Esterházy-fordítással gyarapítva a Nádas-féle Sartorius-fordítások sorát, melyeket az utazó költő verseiből az utazó író egy évtizeden át készített üres óráiban, reptereken, vonatokon, hotelszobákban. A fordítások Nádas érzékiségével növelik Sartorius érzékiségét, az európai hagyományról való tudásával az európai hagyományról való tudását, iróniájával a mélabúját, és kíváncsiságával nosztalgiját. Tengerek, atlaszok, sárga ciprusi éjszakák, diplomataköltők, továbbá Kavafisz és a mediterrán-provanszál kulturális emlékezet mentén. Esterházy a fordításhoz írt kommentárjában, amíg játékosan forgatja a verselemeket, sok mindent összerak Sartoriusról, miközben „még valahogy Nádas is figyel a sötétből, ami szintén figyelembe veendő”. „Ha írok, se én figyelek, hanem a kezem. Vagy emelkedetten: a nyelv” – önti tériesülő formába a Nádassal (meg)osztott ars poeticát, s erről nekem az a jelentésgazdag Nádas-mondat jutott az eszembe, amit e szám egyik mottójául is választottam, s mely egyszerre beszél az íróról és a fényképészről: „a fény volt az egyetlen, ami ért valamit.” Ezt tudja az író nyelve, együtt mondani az életről az érthetőt, az emelkedettet, s azt, ami a valóságba leszállt.

¹ Az *Enigma* nem első ízben foglalkozik Nádas Péter és a képek viszonyával. A 67. számban Markója Csilla: A mérleg nyelve. Kép és regény: Nádas Péter párhuzamosai című tanulmányának mellékletében Nádas a *Nők Lapjában* és másutt megjelent fotográfiái mellett „az igazi Leistikow” és „az antik falikép” mintájául szolgáló művek reprodukcióit is közöltük, a 69. számban pedig Nádas Ők nyolcan voltak című esszéverse olvasható, melyben a Nyolcak művészcsoporthoz fűződő viszonyáról beszél.